

tafora. Üres mederként fekve, „kagylók s csigák közt végleg kiürülve” jön el az alkotás, a felismerés pillanata, a fényes szikra. És ekkor a „*másik*”, aki megteremtődik. Erről Rimbaud-nál már hallottunk: „Én, az mindig valaki más.” Csakhogy a színes lelkű gall „kertjeiben” még harmatos, telt növények ringtak. Kiürült, kiszáradt ez a világ azóta?

Ha egyedül marad is az ember – ebben a Kertben nem bukkan fel társ, igaz, a Kígyó sem túl gyakran csúszik-mászik elő, pedig talán kevésbé lenne steril ez a világ, ha gyakrabban fölzsizogne itt kísértése –, azért még vele van egy fölöttes hatalom. Megkapó tisztasággal és őszinteséggel sejtí vagy keresi teremtetőjét a szerző (különösen szép zenéje van ennek a sornak: „lennyülok még magamban Istenig” – *Levél a kertből*). Külön érdeme a kötet szerkesztőjének, hogy szakít azzal a lassan hetvenéves dogmával, miszerint semmi szín alatt, gyakorlatilag sehol nem szedik nagy I-vel ezt a szót.

Közhely, hogy irodalmunkban viszonylag ritkább a női szerző. Éppen ezért érdekes és figyelemre méltó, milyen előképeket talál Héttvári egy ilyen önmagában, már témaválasztása által is markánsan nőies témakörhöz – a kerthez és annak „retorikájához”. A Madame Blavatskyra történő utalás számomra mindenképpen telitalálat. A teozófia, e bogaras, a kor naiv eklekticizmusát híven tükröző szellemi iskola komoly hatást gyakorolt Hamvas Bélára. A magyar irodalom elfelejtett csúcsteljesítménye, a méltatlanul nem ismert és nem idézett

családrégény, a *Karnevál* e nyughatatlan asszony bolyongásainak, útkeresésének is emléket állít. A világot bejáró asszony – mint Héttvári felidézti – két tászkával járt, és az egyikből mindenhol elhintett néhány marék virágmagot (*Ültetés*). A versben idézett asszony cselekszik is beszéd közben. Ez a cselekedet a magok elszórása, elültetése a Kertben.

Új világ létrehozása, teremtése – erre csak egy asszony vagy az Isten képes igazán. Adott tehát a Kert, ahol minden bizonytalansággal eltévedne Csiperi és Susulyka, a gyermekirodalomban jeleskedő Héttvári két mesehőse, hiszen ez a kert teli van ismert vagy csak félig ismert szobrokkal, amelyek a költő pályatársainak, az általa elismert alkotóknak tisztelegnek. Odaköszönhetünk Kódöböcz Gábor irodalomtörténésznek, és többször találkozunk Radnóttival, sőt az örök szerelemmel, Fannival is – vajon neki szólnak a Fanni-szonettek az ismerős, eltört szilvafával? Felbukkan költészetünk egyik legszebb metaforája is, amelyben a kedves párnára hulló keze „elalvó nyírfaág”.

De mitől van retorikája egy kertnek, ahol csak árnyékok járnak, ahol csak a természet nyelve szól? Talán ha arra gondolunk, hogy a retorika az önkifejezés eszköze, közelebb jutunk a megoldáshoz. Héttvárinak az öröklételet keretbe foglaló hely, a mindig változó és minden nyomot megőrző Kert szolgált eszközként, hogy pitypangpehelyként szétterülő, de egyáltalán nem pehelysúlyú gondolatainak teret adjon. A keret tehát adott, és ha egy betűt kiveszünk a keret szóból, bizonyos értelemben mindnyájunknak megvan a maga kertje. Műveljük hát őket!

NEMES ERZSÉBET (1947) Érd

NEMES ERZSÉBET

Scheibner Tamás:

A magyar irodalomtudomány szovjetizálása. A szocialista realista kritika és intézményei, 1945–1953

Ráció, 2014

A szerző a magyar irodalomtörténetnek az 1945–1953 közötti időszakát elemzi és mutatja be, azt a félmúltat, amelyben (kényszerítő) követendő példa lett Magyarországon is a szovjet irodalom, a szovjet irodalmi modell, a szocialista realizmus.

Bevezetőjének alapfeltevése, hogy a hatalomátvétel hosszas és tudatos előkészítő munka eredménye volt, s a rendszerváltozás már lényegében lezajlott, amikor az állampolgár észrevette a veszélyt.

Könyvének első részében a szocialista realizmus fogalmát járja körül, a történelem, a művelődés, az irodalom, az antropológia, a társadalom és az avantgárd keretei között. Az ideológia (szocreál) mint alkalmazott nyelv alakította ki a kánont, az intézményesülést, Makszim Gorkij példaképpé állítását, a politika és irodalom viszonyának megteremtését. A szellemi-ideológiai egységesítés fontos eszköze volt a könyvkiadás. A koalíciós éveket elsősorban a Szikra Nyomdai, Irodalmi és Lapkiadó Vállalat tevékenységének ismertetésén keresztül mutatja be a szerző: szót ejt az infrastruktúráról, a papírkérdésről (papírhiányról), a szállításról, a terjesztésről, a kiadói programról és propagandáról. A kiadó működése Szegeden kezdődött a Vörös Hadsereg befolyása alatt, ebből elsősorban a kommunista párt profitált. A Szikra fontosságát mutatja, hogy a kiadó által megjelentetni tervezett kiadványok listáját Révai József állította össze, s „1945 nyaratól maga Kádár János felügyelte a Szikra politikai és személyi ügyeit”.

Az új kulturális intézmények közül az 1945. június 9-én megalakult Magyar–Szovjet Művelődési Társaság létrehozásához már 1944 végén hozzákezdtek. Zilahy Lajos és Szent-Györgyi Albert Budapesten kezdte a szervezést, Zilahy még Vorosilov marsallal is találkozott, majd a Moszkvából hazaérkezett Háry Gyula folytatta ezt a munkát. A Szovjetunió kultúrájának, tudományának megismertetésére létrehozott társaságban, mint a döntésképes vezetők nevének változása is mutatja, kommunista dominancia érvényesült, „Háry rendszeresen beszámolt Rákosinak a Társasággal kapcsolatos fejleményekről”. Az MSZMT igen fontos feladatának tekintette az élelmiszer-beszerzést, már az alapító ülés előtt felmerült egy kollektív gazdaság és kísérleti telep létrehozása. Ahogy a szerző írja, az orosz mezőgazdaság kutatási eredményeinek bemutatása, a makarencói szovjet pedagógiai modell itthoni gyakorlatba való átültetése „politikamentes célúak voltak, amelyek gyakorlati átültetése nem igazán valósult meg nálunk”. Másfelől azonban a szovjet eredmények bemutatása megvalósult a színpadon, a vetítővásznon vagy az olvasóközönség kezébe került propagandatanulmányokon, szovjet kulturális termékeken keresztül.

Az ideológiai és intézményi keretek mellett hangsúlyt fektettek a személyiség megváltoztatására is. Ez új jelenségeket teremtett, például az önbírálatot, a „balos” szektásságot, a magyar irodalom egységének kérdését, amelyek mind kirekesztő

fogalmak voltak. Scheibner Tamás a Népszava 1948. áprilisi–májusi számaiban megjelent, a szerző által „utolsó nyílt vitának” nevezett cikksorozata alapján elemzi és fejti ki érveléseit. Az MDP 1948-as programnyilatkozata „már számos olyan utalást tartalmazott, mely nem sokkal később a kulturális politika meghatározó tényezőjévé vált”. Megállapítása szerint a magyarországi beszédrend tudatos manipulálása, a megfélemlítés, az orosz hazafias

diskurzus élénkítésének sürgetése a magyar irodalomtudomány átalakításának bonyolult, bár – mint írja – nem egyenes vonalú, ám egyirányú folyamata volt.

Érthetően jelentős helyet kap a kötetben Lukács György. A szerző Révai József róla szóló tanulmánya kapcsán áttekinti Lukácsnak az átmenet kérdéseivel kapcsolatos nézeteit. Hasonló részletességgel tárgyalja kultúrpolitikai álláspontját, annak változását, illetve állandóságát. A (szovjet) szellemi életben hagyományosan központi helyet foglaltak el a társadalmi átalakításokat megörökítő írók, a Magyar Írók I. kongresszusa (1951) tehát jelentős eseményként szerveződött. Scheibner Tamás részletesen ismerteti az eseményeket: a kongresszus előkészületeit, az Írószövetségben belüli MDP-pártszervezet megalakulását, a Csillag szerkesztőbizottságának átalakítását, az Irodalmi Újság elindítását. Olyan témákkal is foglalkozik, mint az érzelmi hatáskeltés a kritikában, az írók/olvasók nevelése, a proletárhegemónia és népi szociográfia, az emberábrázolás vagy a kulturális forradalom. Tanulságosak az írói viták, például Déry Tibor *Fehér pillangó* című elbeszélése nyomán, amelyből kiderül, hogy az írók egységének fontossága, az egység retorikája volt a meghatározó, mert „azok az írók, akik nem állnak be a sorba, nem válnak szocialista realistává, ki lesznek zárva az irodalmi »egységfrontból«, vagyis a teljes magyar irodalmi életből”. A kor – természetesen az utókor szemével – nem nélkülözötte a groteszk jelenségeket sem. Déry Tibor *Felelet* című regénye is vitákat váltott ki. Mások mellett Révai József is véleményt nyilvánított, s a Társadalmi Szemlében publikált *Megjegyzések egy regényhez* című tanulmánya után „fél évig a sajtó az önkritikáktól volt hangos”, ahogy a szerző megjegyzi.

A gyakorlat után az elméletet sem kerülte el az ideológiai szorítás. Ennek alátámasztására a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és az Irodalomtörténet folyóirat 1949–1953 közötti működése szolgál. A szerző bemutatja a Társaság új programját,

Lukács György székfoglalóját, aki az újjáalakult Társaság elnöke lett. Részletesen ír a lapnak a kulturális forradalomban betöltött szerepéről, a kultúrpolitika irányítóiról, a Társaság káderképző tevékenységéről. A marxista-leninista átértékelés közösségi munkájáról szólva Komlós Aladár és Barta János hátráltató taktikájáról, majd az akadozó működésről és az 1952-es tisztújításról olvashatunk. Sztálin halála után a Társaság vezetősége kicserélődött, Barta János munkáját Baróti Dezső, Juhász Géza és Király István alelnökök segítették. „Az új elnökség pedig az »Új szakasz« politikájának szellemében kezdett szervezkedni” – írja a szerző.

Scheibner Tamás azt írja művének bevezetőjében, hogy könyvét nem korszak-monográfiának

szánja, bár a magyar társadalomnak egy olyan, közeli korszakának eseményeit tárja az olvasók elé, amelynek eddig csak néhány részterületéről olvashattunk hiteles, korhű tanulmányokat. Kötevényben a szerző az 1945–1953 közötti időszak hazai történelmének, valamint az irodalomtudományok azt a részét tárja fel, amely a félmúlt történelmi, társadalmi, politikai kérdéseivel foglalkozó olvasóinak, kutatóinak érdeklődését is felkeltheti. Könyve segít eligazodni a korszak jelentősebb irodalmi eseményei között, megérteni az irodalmi kritika beszédrendjének átalakulását, a szocialista realista kritika és intézményeinek bemutatásával pedig a korszak eddig nem értett vagy félreértett történéseit.

PÉCSI GYÖRGYI (1958) Budapest

PÉCSI GYÖRGYI

Orbán János Dénes: A Swedenborg kávéház

Atheneum, 2015

„OJD az erdélyi Villon, csak még nem akasztották föl!”, „OJD az erdélyi Borges, csak meg ne vakuljon!” – Egyed Emese, illetve Szócs Géza ajánlja így a kötet borítóján az erdélyi irodalom fenegyerekét, extravagáns költőjét, életművészt stb., egyszerűen: OJD-t.

Legutóbb megjelent regénye is (első változatát évtizeddel korábban írta, most át-, újrírta) kellőképpen borzas, dinamikus, izgalmas, könnyed, szórakoztató, szertelen, szeleburdi. Meg persze kicsit szomorú is, ahogy egy halállal kacérkodó szerelmes regényhez illik.

Mert *A Swedenborg kávéház* ezoterikusságot sejtető címe ellenére korántsem a bogaras szellemkutató, angyalokról és démonokról holtülosakat gondoló 17–18. századi teológus víziójának az okkult-népszerű (lásd *Da Vinci-kód*) magyarázata, hanem egy mesés szerelem története, bár mindenképp van benne egy kevés: angyalok, démonok, ördögök, kis bölcselkedés az álmok és a halál meg a halálon túli élet mibenlétéről.

A főhős, Jauss gazdag, jó svádájú fiatalember, nem tudni, honnan a temérdek pénze (hogyan kivel is cimborál *odaátról*, homályban marad), de bármire futja, luxusautóra, lakásra; nem yuppie, egyszerűen csak nincsenek napi megélhetési gondjai, él, mint Marci Hevesen. Az idő: napjaink, a helyszín egyete-

mi város, középpontban a fiatalok szórakozóhelyével, a Swedenborg kávéházzal (a jól értesültek, OJD biográfiáját ismerve, persze Kolozsvárra és a Bulgakov kávéházra gyanakodnak, legyen). A főhős keresi a NŐ-t. Nem kell sokat keresni, épp találkozik Ágnessel, a női nem tökéletes megtestesülésével – férjes, erkölcsös, egyetemista, szőke. Jauss három ördögöcske (plusz pufók kis Ámorok) cimborájával persze kész a csábításra, de Ágnes nem és nem, ő hűséges férjéhez, viszont halálosan beleszeret Jaussba. A szerelem annál erősebb, minél nagyobb a korlát, Ágnes a puritán erkölccsel korlátozza a „bűnös” kapcsolatot, ami csak legvégül(?), a halálban, az álmokban oldódik el. Vagy valahol – mert Swedenborg szerint nincs különbség élet és halál között, jószerevével észre sem vesszük, hogy meghalunk, olyan, mintha álmodnánk, a túlvilág pont olyan, mint az itteni, csak az érzékek és az álmok intenzitása erősebb.

Ágnes tehát a Nagy Ő, de reménytelen, szegény Jauss tehát más nőknél keres vigaszt: a szűz kurvát játszó Ginánál, majd a nárcisztikus kamasz Grétánál, akit kis híján feleségül vesz. De szerencsésére mindkét alkalmi vigasz öngyilkos lesz, szép halált halnak. Szerencsésére, mert a kikoszorózott Jauss lelke mélyén csak Ágnest szereti, őerte epe-